

Г. О. Довбня
Київ

СЕМАНТИЧНИЙ КОМПОНЕНТ У ФОРМУВАННІ СЛОВОТВІРНОЇ КАТЕГОРІЇ ЛОКАТИВНОСТІ

Історія становлення людства показує, що з давніх давен людина усвідомлює своє існування в просторово-часовому континуумі. Результатом чого є той факт, що мова пронизана системою просторових координат та наповнена лексикою з локативним значенням, а поява в мові локативів сягає ще ранніх етапів розвитку людського суспільства. Втім, найбільша цінність категорії локативності полягає в її участі в процесі словотвору. Адже саме вона часто стає об'єктом словотвірної детермінації, а її значущість для носіїв мови пояснює мотивацію до словотвірної діяльності людини [2, с. 136].

Будучи одним із центральних понять в системі словотвору, словотвірна категорія неодноразово ставала об'єктом дослідження мовознавців. Серед учених, які займалися вивченням словотвірної категорії, можна назвати Виноградова В. В., Улуханова І. С., Земську О. А., Городенську К. Г., Докуліла М., Ковалика І. І., Вихованця І. Р., Бондарка О. В. Проте, незважаючи на численні публікації з цієї тематики, актуальність дослідження обумовлена недостатнім вивченням ролі семантичного компоненту у формуванні словотвірної категорії локативності.

Ковалик І. І. обґрунтовував ідею самостійної та впорядкованої словотвірної системи мови як системи підсистем, частини якої перебувають у закономірних співвідношеннях і постійних взаємозв'язках. Тому в системі словотвору мають бути так звані супідрядні частини, між якими є постійний взаємозв'язок і

закономірні співвідношення. Такими супідрядними частинами, вважає науковець, повинні стати системи словотвору окремих частин мови, що являють собою супідрядні словотворчі класи. Кожен з цих словотворчих класів у межах усіх частин мови являє собою систему словотворчих величин нижчого порядку, тобто словотворчих категорій [7, с. 12-13]. Ковалик І. І. визначав словотвірну категорію як загальне абстрактне поняття, що охоплює всю сукупність підпорядкованих йому словотвірних розрядів, об'єднаних одним дуже загальним значенням [6, с. 14]. В подальших працях він розробляє поняття "дериватема", яке визначає як базову субстанціональну мовну одиницю словотвірного рівня, що характеризується відповідною словотвірною формою та словотвірним значенням [8, с. 14]. Відповідно, змінюється його розуміння словотвірної категорії. Тепер Ковалик І. І. розуміє словотвірну категорію як сукупність дериватем із спільним загальним словотвірним значенням, вираженим певним комплексом словотвірних засобів [8, с. 13]. Залежно від способу словотвору дериватеми з однією твірною основою поділяються на афіксальні, морфолого-синтаксичні, лексико-морфологічні та семантичні, а з двома і більше твірними основами — на складні, суфіксально-складні, префіксально-складні, зрощеннєві, суфіксально-зрощеннєві, абрєвіаційні, абрєвіаційно-складні, контамінаційні та аналітичні. Усі разом різноструктурні дериватеми становлять систему словотвору мови [8, с. 15].

Лінгвістика ґрунтується на розумінні словотвірного процесу як умотивованого поєднання твірної основи та словотвірного форманта, а словотвірну категорію потрактовано як сукупність словотвірних типів зі спільним словотвірним значенням, способом творення, але з різними словотвірними формантами [10, с. 103]. Проте, на думку Земської О. А., словотвірна категорія охоплює ті похідні слова, що утворені різними способами, але мають спільне словотвірне значення [4, с. 25-26]. Іншу точку зору відстоював Манучарян Р. С. Не обмежуючи словотвірну категорію певним словотвірним способом, він визначав її як ряди словотвірних з різними формантами та способами словотвору при спільності словотвірного значення [9, с. 201-202]. З такою думкою погодилися не всі науковці. Наприклад, Белякова Г. В. вважає, що вужче розуміння словотвірної

категорії, при якому вона постає як сукупність похідних, утворених одним способом словотвору, робить можливим детальніший аналіз мовного матеріалу, що, без сумніву, сприяє виявленню найменших особливостей словотвірної будови мови [1, с. 28].

Різне спрямування в дослідженнях природи словотвірної категорії пояснював ще Виноградов В. В. Він стверджував, що ця категорія має дві площини: структурно-граматичну і семантико-лексикологічну. Тому необхідно розмежовувати сам процес формування словотвірної категорії, поповнення її новими словами, а також морфологічні правила формування слів відповідного типу і закони семантичного розвитку категорії, потенційний паралелізм розвитку значень у слів, що відносяться до цієї категорії [3, с. 192]. Втім, усі згадані вище дослідники при визначенні терміну словотвірна категорія сходяться в одному питанні — спільності словотвірного значення дериватів. Отже, в основі формування будь-якої словотвірної категорії лежить саме семантичний критерій, який у мові набуває свого формального закріплення засобами словотвору.

Семантична зумовленість словотвірної категорії локативності є доволі виразною. Серед усього корпусу лексики з локативним значенням можна виділити певні диференційні компоненти. Ці компоненти репрезентують той чи інший різновид загального локативного значення, диференціюють лексику за окремим інваріантним словотвірним значенням локативності. Таким чином, наявність або відсутність такого диференційного компоненту в словотвірній категорії локативності служить підставою для виділення в ній словотвірних підкатегорій (субкатегорій), які формують похідні зі спільною частковою семантикою. Так, Іванова О. Я. на матеріалі словотвірної категорії локативних іменників виділяє наступні три словотвірні підкатегорії: словотвірна підкатегорія зі значенням "простір", словотвірна підкатегорія зі значенням "територія" та словотвірна підкатегорія зі значенням "споруда, вмістилище" [5, с. 32-33]. Проте, розрізнення значення словотвірної категорії локативності можливе й за іншими диференційними компонентами, а саме опозиції місцезнаходження / переміщення, приближення / віддалення об'єкта, близькість / віддаленість та інші. Отже, на прикладі словотвірної категорії локативності можна спостерігати розгалужену систему

словотвірних підкатегорій, які залежать від вибору семантичного компонента, що лежить в основі диференціації.

З огляду на все зазначене вище, можемо зробити наступні висновки. Словотвірна категорія як одна з основних одиниць системи словотвору вже давно знаходиться в колі інтересів різних мовознавців. Проте, науковці досі не можуть дійти згоди щодо визначення терміну словотвірна категорія. Причина цьому криється в необхідності розмежовувати закони семантичного розвитку категорії та в потенційному паралелізмі розвитку значень у слів, що відносяться до цієї категорії. В основі формування словотвірної категорії локативності (як і будь-якої іншої словотвірної категорії) лежить семантичний критерій. Відповідно до наявного в лексиці диференційного компонента вона поділяється на словотвірні підкатегорії (субкатегорії), що формують похідні зі спільною частковою семантикою. Словотвірна категорія локативності має розгалужену систему словотвірних підкатегорій, які залежать від вибору семантичного компонента, що лежить в основі розрізнення лексики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Белякова Г. В. Словообразовательная категория суффиксальных локативных существительных в современном русском языке: [монография]. — Астрахань: Издательский дом "Астраханский университет", 2007. — 170 с.
2. Вендина Т. И. Пространство и время как параметры дискретизации макрокосма / Т. И. Вендина // Славянские этюды. Сборник к юбилею С. М. Толстой / [отв. ред. Левкиевская Е. Е.]. — М. : Индрик, 1999. — С. 136-140.
3. Виноградов В. В. Избранные труды. Исследования по русской грамматике / В. В. Виноградов : [ред. тома Шведова Н. Ю.]. — М. : Наука, 1975. — 562 с.
4. Земская Е. А. Словообразование как деятельность / Е. А. Земская. — М. : Наука, 1992. — 221 с.
5. Иванова О. Я. Лингвокультурная специфика словообразовательной категории локативности (на материале русского и английского

- языков) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.19 / Ольга Яковлевна Иванова. — Ставрополь, 2004. — 221 с.
6. Ковалик І. І. Вчення про словотвір / І. І. Ковалик. — Львів : Видавництво Львівського університету, 1961. — 83 с.
7. Ковалик І. І. Вчення про словотвір (словотворчі частини слова) / І. І. Ковалик. — Львів : Видавництво Львівського університету, 1958. — 77 с.
8. Ковалик І. І. Дериватологія (словотвір) як самостійна лінгвістична дисципліна та її місце у системі науки про мову / І. І. Ковалик // Словотвір сучасної української літературної мови / відпов. ред. М. А. Жовтобрюх. — К. : Наукова думка, 1979. — С. 5-56.
9. Манучарян Р. С. Словообразовательные значения и формы в русском и армянском языках : [учеб. пособие для филолог. факультетов вузов]. — Ереван : Луйс, 1981. — 315 с.
10. Улуханов И. С. Словообразовательная семантика в русском языке и принципы ее описания / И. С. Улуханов. — М. : Наука, 1977. — 256 с.

